

Suomen *pirtti* ja *vasta* sanain lainälähde

Puolalaisen aikakauskirjan »Lingua Posnaniensis» vuonna 1953 ilmestyneessä IV niteessä ss. 211—228 on EINO NIEMINEN julkaissut mielenkiintoisen artikkelin »Ein Beitrag zu der ostslavischen und ostseefinnischen Badeterminologie», jossa mm. käsitellään sm. *pirtti* ja *vasta* sanain lainälähdettä.

Itäslaavilaisilla kansoilla sauna ja vihdalla kylpeminen ovat varmasti vanhaa perua. Vanhoissa venäläisissä kronikoissa on lukuisasti kohtia, joissa puhutaan saunasta ja siinä kylpemisestä. Vanhin saunan venäjänkielinen nimitys on *perb*, joka mainitaan eräessä 15. vuosisadalla tehtynä jäljennöksenä säilyneessä 12. vuosisadalta peräisin olevassa novgorodilaisessa asiakirjassa. Venäjän *perb* < *perb, joka esiintyy osana mm. (murt.) *priperetok* 'saunaneteinen' ja *pa^hperb* 'kirkoneteinen' sanoissa, kuuluu, kuten jo kauan on ollut tunnettua, etymologisesti yhteen liett. *pirtis*, lät. *pirts* sanain kanssa.

Suomen *pirtti*, *pertti*, karjalan *pertti*, vepsän *peft* sanaa on yleensä pidetty balttilaisena lainasanana, jonka originaalia balttilaisella taholla edustaisivat edellä mainitut liettuan ja lätin sanat. Nieminen artikkelissaan (kuten jo aikaisemmin Vir. 1940, s. 384) torjuu ims. *pirtti*, *pertti* sanan balttilaisperäisyyden, huomauttaen siitä, että liett. *pirtis* sanaa vastaava balttilainen sana ims. taholle lainautuessaan olisi saanut muodon *pirte (>*pirti>*pirsi), vrt. sm. *ni^lsi*, -*den* <*niti <*nite <baltt.: liett. *nytis*. Äänteellisen asunsa puolesta *pirtti* sen sijaan vaivatta liittyy slaavilaisten lainasanojemme joukkoon, vrt. slaav. -*tb* -lopun käsittelyä ims. taholla esim. sanassa *niitti* <ven. *nitb*, *naatti* < m.-ven. *natb (=ukr. *natb*, puolan *nać*).

Tämän perusteella on aivan ilmeistä, että m.-ven. *perb ims. taholle lainautuessaan on saanut juuri -*tti* -loppuisen asun *pirtti*. Karjala-aunuksen (ja suomen itämurt.) *pertti*, lyydin ja vepsän *peft* ovat e:nsä saaneet venäjän myöhemmän *perb* asun vaikutuksesta. Mitä tšeremissin *pört* (>tšuv. *pürt*) sanaan tulee, Nieminen yhtyy Martti Räsäsen FUF XXVI s. 134 lausumaan käsitykseen, että sen originaali voi olla vain m.-ven. *perb*, eikä se siis ole tšeremissin balttilaiselta taholta lainautunut.

Niemisen esittämiin ims. *pirtti* sanan balttilaisperäisyyttä vastustaviin ja slaavilaisperäisyyttä puoltaviin äänteellisiin näkökohtiin on kyllä aikaisemminkin kiinnitetty huomiota. Niihin on Vir. 1932, s. 396— viitanut JALO KALIMA, mutta hän torjuu ne huomauttaen, että kun balttilaiset klusiilit *k* ja *t* eräissä tapauksissa (sanoissa *harakka*, *laukki*, *rattaat*) on ims. taholla korvattu geminaatalla, ei *pirtti* sanassa balttilaisperäisenäkään hänen mielestään *tt*:nsä takia ole mitään outoa. *pirtti* sanan poikkeuksellisen *i*-vartalaisuuden selitykseksi (balttilaiset *i*-vartaloitot ovat ims. taholla yleensä kaikki *e*-vartaloita) Kalima huomauttaa, että ims. kielissä ole lainkaan sellaisia kaksitavuisia *e*-vartaloita, joissa *tt*:n, *kk*:n tai *pp*:n edellä olisi konsonantti (vrt. *kontti* : *kontin*, *nalkki* : *nalkin*, *kamppi* : *kampin* jne.) »Jos balttilainen -*t* olisi korvattu -*t*:llä», sanoo Kalima, »niin meillä olisi todennäköisesti *pirtti* sanan sijasta *pirsi, g. *pirren, vrtlo *pirte-, mutta kun -*t*:n sijaan tuli geminaatta, ei *e*-loppuisia malleja ollut, minkä vuoksi oli pakko turvautua sellaiseen tyyppiin, johon asultaan samankaltaiset sanat

vastaanottavassa kielessä kuuluivat, ja lähinnä olivat silloin suomalaiset *i*-loppuiset.» Kirjoituksessaan Kalima ei ole lainkaan puuttunut kysymykseen, miksi *pirtti* sanassa sitten on *-tt-* pro *-t-*. Tämä kysymys puolestaan on jo aiemmin askarruttanut useita tutkijoita, mm. Setälää, Karstenia, Wiklundia ja Collinderia, jotka kaikki ovat asiaa käsitelleet laajasta näkökulmasta: miksi yleensä balttilaisissa ja muissakin lainoissamme lainälähteen klusiilit ovat saaneet milloin geminaatan, milloin yksinäis-klusiilin vastineekseen. Collinderin teoksessa »Die urgermanischen Lehnwörter im Finnischen» s. 82— on yksityiskohtainen selonteko eri tutkijain kannanotoista tässä kysymyksessä. Näiden vaikeiden, suureksi osaksi vielä tyydyttävää ratkaisua vailla olevain pulmain yhteydestä voidaan kokonaan erottaa *pirtti* sana, jos — kuten Nieminen esiteltävässä artikkelissaan on hyvällä syyllä tehnyt — katsommekin sen ims. taholle tulleeksi slaavilaiseksi lainasanaksi.¹

Ims. *vasta* sana, jota Nieminen artikkelissaan niinikään käsittelee, on tähänastisen käsityksen mukaan germaaminen laina (originaalia germaanisella taholla edustaisivat mm. mys. *quast* 'Büschel, Laubbüschel, beson-

ders des Baders, etc.', m.-ruots. *quaster* 'Zweig, Kehrbesen; Badequast', nykyruotsin *kvast* jne.). Tämän oletuksen kannalta on ollut outoa, että *vasta* kuuluu itämurteisiimme, länsimurteissammehan on *vihta*. Nieminen pitää mahdollisena, että *vasta* sanankin lainälähde olisi löydettävissä slaavilaiselta taholta. Vanhoissa venäläisissä kronikoissa esiintyy saunakuvauksissa verbi *hvoštatisja* merkityksessä 'kylpeä saunassa vihdalla', joka on denominaalinen johdos sanasta *hvoštō*, jolla verbin merkityksen perusteella on täytynyt olla merkitys 'vasta, vihta', vaikka sen ainoa muinaisvenäläisissä lähteissä ja nykyvenäjässä esiintyvä merkitys onkin 'häntä'. Tšekissä sana *chvost* merkitsee sekä 'Schweif, Schwanz' että 'Besen, Quast, Badequast' (keskiajan tšekkiläisissä lähteissä on myös verbi *chvostati* 'mit dem Badequast schlagen'); vrt. myös polab. *xöst* 'Backofenwisch'. M.-ven. *hvoštō* 'vihta, vasta' sopii äänteellisesti erinomaisesti, kuten Nieminen osoittaa, *vasta* -sanamme originaaliksi. Slaavilaisperäisyyden pohjalta selittyy luontevasti se, että *vasta* sanamme levikki on itäinen (ka *vašta*, au *vastu*, ly *ve vast*).

REINO PELTOLA

¹ Balttilaisiin *i*-vartaloihin perustuvien lainasanojen liittyminen johdonmukaisesti *e*-vartaloihin ims. taholla (*hanhi* : *hanhen*, *hirsi* : *hirren*, *niisi* : *niiden*, *tuohi* : *tuohen*, *tuhat* : *tuhannen*) voi mielestäni viitata siihen, ettei *i*-vartaloita kantasuomessa balttilaisten lainakosketusten aikana vielä lainkaan ollut; samaan viittaa eräiden muidenkin baltt. vartalotyypin käsittely ims. taholla. Kantasuomeen kenties syntyi *i*-vartaloita *vasta* sitten, kun eräät **i* (**j*) -johtimen aluperin sisältäneet sanat (ne, joissa kantavartalo oli *e* tai *ä*-loppuinen ja ne kantavartaloltaan *a*-loppuiset, joiden ensi tavussa oli labiaalivokaali) tulivat *i*-vartaloisiksi. *Vasta* kun kantasuomeen oli omalta pohjalta syntynyt *i*-vartaloita, saattoivat lainasanatkin ruveta liittymään tähän vartalotyypin (huomattakoon balttilaisia lainoja myöhempien germaanisten ja slaavilaisten lainojemme runsaslukuinen *i*-vartaloisuus). — Jos tässä esittämäni käsitys on oikea, osoittaa *pirtti* sanan *i*-vartaloisuuskin, että kyseessä ei voi olla balttilainen laina.